

Kocsány Piroska

AZ AFORIZMA MINT SZÖVEGTÍPUS ÉS LICHTENBERG

AFORIZMÁI

A 18. század második felében alkotó fizikust és író, Georg Christoph Lichtenberget úgy tartják számon, mint a német aforizma megteremtőjét. Friedrich Schlegel, Jean Paul, Nietzsche és Karl Kraus egyaránt mesterét látta benne.

A Lichtenberg-kutatás számos problémája közül itt a következőre összpontosítok: Köztudott, hogy Lichtenberg nem aforizmagyűjteményt állított össze, hanem több mint 20 éven át egyfajta naplót írt. Feljegyzett minden apró gondolattöredéket, olvasmányaiból kiírt érdekes részleteket, írt fiktív levelet, szarkasztikus eszmefuttatásokat és természetesen - bizonyítottan pl. La Rochefoucauld nyomán is - maximákat /ha nem is nevezte így őket sohasem/.

A romantika felfedezi a töredéket, a fragmentumot, mint irodalmi alkotást. A "töredékes" műnek specifikus esztétikai értéket tulajdonít. Sorra születnek a különféle töredékműfajok. Ebben a közegben különösen nagy hatást gyakorolnak a Lichtenberg halála után, 1801-6 között kiadásra kerülő válogatott feljegyzések. Az első teljes aforizmagyűjtemény 1901 és 1908 között lát napvilágot. Kiadója, Leitzmann számára - miképpen a kutatás számára még jónéhány évtizedig - egyértelmű, hogy a gyűjtemény a műfajt illetően aforizmákat tartalmaz. A kutatás ezután számos fontos megállapítást tesz a tematikát, Lichtenberg személyiségét, az ábrázolt korról való véleményét illetően. Irnak a felvilágosodás és a romantika határán álló gondolkodó világnézetéről, a természettudós és a művész alkat ellentmondásairól stb. /L. pl.: R. Trachsler 1956. P.

Requadt 1964, J. A. Müller 1967, F. H. Mautner 1968, G. Neumann 1979/. Fontos megállapítások születnek továbbá a rövid próza stílusáról, az aforizma nyelvi, retorikai eszközeiről /L. pl. G. Neumann 1976./ De meglepően későn bukkan fel az a kérdés: vajon Lichtenberg vaskos kötetei hány fajta rövid prózaformát tartalmaznak? Vajon ez a töredék műfaj nem tagolódik-e funkcionálisan és poétikailag megkülönböztetendő egységekre, a funkción pl. a lichtenbergi prózának az aforizma mint műfaj kialakulásában játszott szerepét értve? A problémát Rudolf Wilzbold veti fel elsőként 1969-ben. Megoldása mintegy első, tematikus jellegű és jobbra folytatás nélkül maradt közelítésként értékelhető. Szerinte Lichtenberg kötetei különbözőképpen interpretálható jegyzeteket, aforizmát, maximát, viccet, fragmentumot és feljegyzéssorozatot tartalmaznak. Kategóriái feltétlenül elgondolkodásra serkentők - viszont különös erővel mutatnak rá az aforizmakutatás máig megoldatlan alapkérdésére is: nincs explicit meghatározásunk arról, hogy pl. mi az aforizma és mi a maxima, elválasztható-e a kettő műfaji szinten, vagy a szövegtípus szintjén, vagy netán csak a szokás, a történeti hagyomány teszi, hogy pl. Bacon esetében aforizmáról, La Rochefoucauld-nál maximáról beszélünk stb. Wilzbold további kategóriái - a jegyzet, a fragmentum, a feljegyzéssorozat - a kérdést csak tovább mélyítik.

Dolgozatom próbálkozás Lichtenberg mondásainak típusokba sorolására. A típusokat mint szövegtípusokat értem. A szövegtípus és a műfaj típus között kölcsönös összefüggést tételezek fel. A szövegtípust mint szintaktikai, szemantikai, illetve pragmatikai kritériumokkal leírható egységet értelmezem. A pragmatika terminussal a nyelvhasználat tényezőire utalok.

Ebben a keretben egyetlen típust kísérelek meg két kritériummal leírni, ezt a típust aforizmának fogom nevezni.

Az aforizmát irodalmi közmondásként szokták emlegetni /vö. Gero von Wilpert 1959/. Kiindulásként elfogadható tehát az a feltételezés, hogy miképpen a közmondás, az aforizma is általános érvényű kijelentés. Az általános érvényű kijelentésnek megvannak a maga nyelvi kritériumai. A kijelentés nominális részében szereplő nomen legyen generalizáló vagy egzisztenciális értelmű, illetve ennek megfelelően determinált névszó vagy egy ilyen formára visszavezethető ún. személytelen kifejezés; továbbá verbális részében az ige jelen idejű alakban szerepeljen.

Közelebbi empirikus vizsgálat során kiderül, hogy számos mondásban bizonyos eredendően nem generalizáló értelmű névszók szerepelnek. Ezek közül egy típust emelek ki.

Lichtenberg mondásai között légió azoknak a száma, amelyekben pl. egy bevezetetlen 3. személyű személyes névmással találkozunk, mellette pedig rendszerint múltidejű igealakokkal: pl. "Er teilte des Sonntags Segen und oft schon des Montags Prügel aus." /E 3/ /Az idézetek helyét illetően l. Hans Friderici /ed./ 1978./ - Vasárnap áldást osztott és gyakran már hétfőn verést. -

Ezekben az esetekben fel kell tételeznünk, hogy a nomen bizonyos tényezők hatása következtében átértékelődik egyfajta különleges generalizáló, illetve egzisztenciális értelmű névszóvá. /Hasonlót l. a közmondásokra vonatkozóan Kanyó 1981./ Az átértékelődést szövegnyelvészeti és pragmatikailag megragadható feltételek magyarázzák. Szövegnyelvészeti szempontból a magyarázat az a tény, hogy ezek a mondások a névmást illetően bevezetetlenek, viszont önmagukban álló zárt szövegeknek tekintendők, amelyekben a névmás sem anaforikus, sem referenciális funkciót nem tölthet be. Pragmatikai szempontból a magyarázat kézenfekvően az értelmezés kényszere: az aforizmakötet kontextusában, amelyben az olvasó elvárása szerint általános érvényű kijelentések sorakoznak, a bizonytalan er is általános érvé-

nyűvé válik: "van olyan "ő", hogy...", illetve "nem minden "ő"-re igaz, hogy ..." jelentésben fogjuk értelmezni.

Mindenesetre az átértékelhetőségnek vannak kötelező lingvisztikailag meghatározható feltételei is. A kijelentés igéje legyen jelentésében vagy a kontextus által determináltan duratív ige annak megfelelő /múlt/ időben. /A durativitásról ebben az értelemben l. Hoppe-Beugel - Hauser-Suida 1972./ Nem átértékelhető kijelentés ezek szerint pl. a következő: "Und mit dem Wein, der nun nicht mehr in den Bouteillen, sondern im Kopf war, gingen sie auf die Strasse." /B. 241./ - És a borral, amely immár nem a butéliákban, hanem a fejekben volt, kiléptek az utcára. -

Nem átértékelhetőek továbbá pl. azok a kijelentések, amelyekben több olyan névmási elem is található, amelyeknek a referenciája a szövegben "kitöltetlen". Ilyen pl. a következő mondástípus: "Er urteilt davon, wie ein Professor iuris von einer Satire" /E 231/. - Úgy vélekedik róla, mint egy professzor iuris a szatíráról. - Ez a mondás a köznyelvben szóláshasonlatként ismert formula "irodalmi" változatának tekinthető. Pl. " ért hozzá, mint hajdú a harangöntéshez". Mindenesetre ezek az irodalmi szóláshasonlatok megérdemlik legalább az aforisztikus hasonlat megnevezést. A hangsúly ugyanis esetükben nem a hasonlított és a hasonló közötti összefüggésen van, hanem a hasonló válik önállóvá. Az idézett magyar szóláshasonlat a hallgató számára egyértelműen azt tartalmazza, hogy "X rosszul ért valamihez", az aforisztikus hasonlat viszont azt sugallja, hogy "minden professor iuris - bár az olvasó netán azt hiszi, hogy igen okos és mindent ért, mégis - rosszul ért a szatírához". /Az még természetesen további gondolatsort indít el, hogy miért éppen a szatírához nem ért stb., de ez már a tartalmi elemzés kérdése./ Mint szövegtípus, az idézett Lichtenberg-mondás úgy fest, mint egy szabályos szóláshasonlat, de az aforizmakötet /poétikai/ kontextusában mégis különbözik

tőle. Ennek további részletes tárgyalására itt nem kerülhet sor, felvillantásával a /nyelvi/ szövegtípus és a /poétikai/ műfajtipus kölcsönhatására kívántam utalni.

Az eddigiek alapján tehát kétféle aforizmáról beszélhetünk: olyanokról, amelyek formájukat tekintve szabályos generalizáló, illetve egzisztenciális kijelentések, továbbá olyanokról, amelyek csak az aforizmakötet kontextusában értékelődnek át általános érvényű kijelentésekké. Azokat a mondásokat, amelyek nem generalizáló kijelentések és azzá át sem értékelhetők, fragmentumoknak tekintjük.

Második meghatározó kritériumként feltételezem, hogy az aforizmát mint általános kijelentést közelebbről egy belső, szintén pragmatikusan meghatározható szerkezeti tulajdonság jellemzi. Ez a következő: legyen aforizma minden olyan mondás, amely úgy értelmezhető, mint az olvasó előfeltételezett véleményének tagadása. Az aforizma szerkezete tehát egy "A egyenlő nem A" formát mutat. A kifejtés lehetséges esetenként szintaktikai és szemantikai, de leggyakrabban és legáltalánosabban, tehát alapvetően pragmatikai síkon.

Lényegében ezzel az ellentétező szerkezettel határozza meg Serge Meleuc /1969/ a maximát. Ő ezt a szerkezetet nyelvileg kifejthetőnek ítéli és a kifejtéshez szintaktikai és szemantikai lehetőségeket lát. Bizonyítani szeretném, hogy Meleuc explikációs lehetőségei sem tisztán szintaktikai, illetve szemantikai, hanem pragmatikai lehetőségek.

Milyen módon explikálható tehát a második kritérium, vagyis az az állítás, hogy az aforizma egy "A egyenlő nem A" szerkezetet mutat? Serge Meleuc háromféle lehetősége a következő:

1/ A legegyszerűbb mód, ha az olvasói vélemény és az írói ellenvélemény a maxima tagadva idéző szerkezetében adva

van. Pl.: "Nicht die Lügen, sondern die sehr feinen falschen Bemerkungen sind es, die die Läuterung der Wahrheit aufhalten." /F 547/. - Nem a hazugságok, hanem az igen finom félrevezető megjegyzések azok, amelyek az igazság kiderítését akadályozzák.-

Az olvasói vélemény: A hazugságok azok, amelyek az igazság kiderítését akadályozzák.

Az aforizma tartalma: Nem a hazugságok azok, hanem stb. A német aforizma esetében ide számíthatnak a tagadás egyéb lehetőségei, pl. a kein, a konjunktívusz bevezetetlen függő mondatban vagy az ohne-vel alkotott szerkezet. Ez utóbbi esetenként több szempontból nehézséget jelenthet; pl. mert az ohne többértelmű, továbbá, mert előbb meg kell győződnünk arról, hogy az ohne-vel bevezetett mondatrész-e az, amely az aforizma tagadó szerkezetében releváns stb. Mindenesetre lingvisztikai eszközökkel megoldható a következő szerkezeti rekonstrukció is:

"Es lässt sich ohne sonderlich viel Witz so schreiben, dass ein anderer sehr viel haben muss, es zu verstehen."

/D 329/ - Különösebb értelem nélkül is lehet úgy írni, hogy a másoknak igen sok kelljen a megértéshez. -

Olvasói vélemény: Es lässt sich mit sonderlich viel Witz so schreiben, dass... - Különösen sok értelemmel lehet úgy írni, hogy ... - /A prepozíció mindkét esetben - ohne, mit - hangsúlyos és szemantikai, nem grammatikai funkciójú./

2/ Az ohne-mit poláris szemantikai viszonyához hasonlóan feltehetőleg poláris melléknevek is felhasználhatók a tagadott olvasói vélemény explikálására. Pl.:

"Kluge Leute glauben zu machen, mañ sei, was man nicht ist, ist in den meisten Fallen schwerer, als wirklich zu werden, was man scheinen will." /F 50/ - Okos emberekkel a legtöbb esetben nehezebb elhíttetni, hogy olyanok vagyunk, amilyenek valójában nem, mint ténylegesen olyanná válni,

amilyennek mutatkozni szeretnék. -

Az olvasói vélemény előállításához a nehezebb behelyettesítendő a könnyebbel.

Mármost nyilvánvaló, hogy az ohne-mit és a leicht-schwer /könnyű-nehéz/esetében másról van szó, mint az első, valóban tagadva idéző példában. Ez utóbbi Meleuc elmélete szerint értelmezhető pl. szintaktikai inverzióként is. Az aforizma tartalmával ellentétes olvasói véleményt szintaktikai inverzióval így lehetne rekonstruálni:

Nehezebb olyanná válni, amilyennek mutatkozni szeretnék, mint okos emberekkel elhítenni, hogy olyanok vagyunk, amilyenek nem. A szintaktikai inverzióval megvilágítható esetek tarka képet mutatnak, a példa a szintaktikai és szemantikai vonatkozások összefonódását kívánta szemléltetni.

Mindenesetre az olvasói véleményt símán tagadva idéző szerkezetek és a többi, inverzióval explikálható aforizmaszerkezet között lényeges különbséget kell látnunk. Ott ugyanis tényleg expliciten benne volt az olvasói vélemény a mondásban - itt viszont előállítottuk! Igaz, világos lingvisztikai módszerekkel. De az előállításához az indítók az aforizmán kívül voltak!

3/ Még inkább jellemző ez Meleuc harmadik eljárására, az általa szemantikainak nevezett inverzióra. Ennek lehetőségeit így fogalmazza meg:

- a/ az aforizma két az olvasó számára elváló jelentést olvaszt össze egy jelentéssé;
- b/ az aforizma két az olvasó számára rokon jelentést állít szembe egymással;
- c/ a megelőző két lehetőség együttes szereplése.

Meleuc a jelentés hordozóját is megadja: a nomen, illetve a nominalizációval előállítható egység formájában.

Egy példa az a/ esetre: két elváló jelentés összeolvasztására: "Gerade das Gegenteil tun heisst auch nachahmen, es heisst nämlich das Gegenteil nachahmen." /D 598/ - A dol-

gok ellenkezőjét tenni is annyi mint utánozni, ti. az ellenkezőt utánozni. -

Egy példa a b/ esetre: két rokon jelentés szembeállítására: "Es ist eine bekannte Sache, daß die Viertelstündchen größer sind als die Viertelstunden." /L 415/ - Ismert tény, hogy a negyedórácskák hosszabbak, mint a negyedórák. - A szembeállított jelentésegységek: Viertelstündchen - Viertel - stunden /negyedórácskák - negyedórák/.

Már maga Meleuc sem dolgozik azonban nyelvi kritériumokkal, amikor azt mondja, hogy az aforizmában az olvasó számára elváló egységek azonosításáról van szó. Az "olvasó számára" megfogalmazás semmiképp sem vonatkozik nyelvi - szemantikai -, hanem nyilvánvalóan nyelvhasználati - pragmatikai - kritériumra. És hogy valóban mennyire pragmatikai kritériumra van szükség, arra a következő két példa szolgál szemléltetésül:

a/ "Ist denn Besinnen etwas anderes als Nachschlagen und Erfinden mehr als Umformen?" /E 314/ - Vajon eltűnődni mást jelent-e mint utáanalapozni és feltalálni több-e mint átformálni? -

b/ "Ein Buch ist ein Spiegel: Wenn ein Affe hineinguckt, kann freilich kein Apostel heraussehen."... /E 213/ - A könyv tükör: ha majom néz bele, bizonyos nem fog apostol visszanézni. -

A két példa közül csak az a/ mondatban állapíthatnánk meg valamiféle valóban deduktíven kódolható lexikális szemantikai, tehát nem pragmatikailag megfogható ellentmondást, mondjuk, az "Erfinden" és az "Umformen" között: Ennek a mondásnak a szerkezete leírható egyfajta szemantikaelméleten belül, a két-két adott lexikális egység egymást kizáró szemantikai jegyeivel, pl.

Besinnen /eltűnődni/ [+ pszichikai]

Nachschlagen /utáanalapozni/ [- pszichikai]

Erfinden /feltalálni/ [- ismertre vonatkozik]

Umformen /árformálni/ [+ ismertre vonatkozik]

De hogy írjuk le a b/ mondatot? Az a/-hoz hasonló elemzésre itt nem gondolhatunk, az aforizma szerkezetileg nyilvánvalóan nem a Buch /könyv/ és a Spiegel /tükör/ metaforikus azonosítására épül, hanem ennek az azonosításnak a metafora magyarázata is szerves része. Ezt szemléltetendő, vessük össze Lichtenberg mondását a következő, szintén lehetséges kijelentéssel:

A könyv tükör: ha belenézünk, a világot látjuk benne viszatükröződni.

Mi a különbség Lichtenberg aforizmája és e mondat mint szövegtípus között? A különbség megadható, ha az aforizma leírásába bevezetünk egy pragmatikai preszuppozíciót: elfogadjuk, hogy az aforizma általánosan olyan kijelentés, amely egy feltételezett olvasói vélemény ellenkezőjét állítja. Adott esetben a preszupponált vélemény egy metaforikus közhely: a könyv azért tükör, mert tükrözi az "életet", úgymond. Az aforizma ezzel szemben azt állítja, hogy a könyv mint tükör nem az ábrázoltakat, hanem az olvasót tükrözi vissza. A közhely-jelentés személytelen általánosságával az aforizma jelentésének személyre szóló szubjektivitása áll. Az aforizma szerkezete így is leírható mint két elváló jelentés összeolvasztása: "a könyv mint a benne ábrázolt élet tükre" és "a könyv mint az őt olvasó ember tükre". Ennek az inverzióknak a létrejöttéhez azonban a nyelvi megjelenési formán kívüli, pragmatikusan megragadható feltételek voltak szükségesek. Az aforizma nem mindig tartalmazza az olvasói ellenvéleményt, annak belátása az olvasó "jószándékának" függvénye. A könyv mint tükör metafora közhely-jelentésének ismerete nélkül az olvasó a mondást, mint általános érvényű kijelentést, zavartalan egyetértéssel kísérve, egy másfajta szövegtípusnak minősíthetné; mondjuk, reflexiónak. Kétségtelenül érdekes reflexiónak, de ez már tartalmi kérdés.

Ha az olvasó feltételezett ellenvéleményét mint belső

szerkezeti elemet bevezetjük az aforizma mint szövegtípus leírásába, akkor az aforizma műfajtípusának leírásához a következő négy ponton járultunk hozzá:

1. A példából következően belátható, hogy a szövegtípus pragmatikai elemzése során is felszínre kerül az aforizma esztétikai vizsgálatának egy sarkalatos kérdése: a közhely szerepe az aforizmában. /Vö. ehhez R. H. Stephenson 1980./ Köztudottan számos közismert és elismert aforizma tulajdonképpen egy közhelyet mond el. Elméletünk szerint ezek nem aforizmák - legalábbis mindaddig nem, amíg megfelelő keretben fel nem elevenítik a közhely igazságát, és pedig azáltal, hogy explicit vagy implicit módon lehetővé tesznek egyfajta szembeállítást egy lehetséges ellenvéleménnyel. A különösen kedvelt és hatásos aforizmák egész sora éppen így építkezik, pl. "Vom Wahrsagen lässt sich's wohl leben in der Welt, aber nicht vom Wahrheitssagen." /J 765/ - Az "igazlátók" jól megélnek ezen a világon, de az igazmondók nem. - Az aforizmat konstituáló pragmatikus preszuppozíció gondolata mint munkahipotézis így megfelelő keretet nyújthat az aforizma mint műfaj tartalmi és formai elemzéséhez, a tartalom és forma közötti, az esztétikum szempontjából szükségszerű összhang feltárásához.
2. Csak az olvasó hozzáállása, ismeret- stb. alapján dönthető el, hogy pl. aforizma vagy reflexió-e egy ilyen kijelentés: "Das Verdienst von Raffineuren von Zucker, den andere Nationen gepflanzt und gesotten haben, ist das Verdienst der meisten berühmten deutschen Schriftsteller." /J 976/ - A legtöbb híres német író érdeme azon cukorfinomítók érdemével azonos, akik a más népek által ültetett és kifőzött cukrot finomítják. - Ha elemzésünkben elfogadunk egy ilyen saját - olvasói - véleményt: A legtöbb híres német író érdeme saját érdem,

nem mástól átvett érdem stb., akkor a mondás aforizma. Ellenkező esetben - ha tehát egy véleményen vagyunk az íróval, vagy, mondjuk, nincs a témával kapcsolatos véleményünk - akkor szatirikus reflexió. Mivel ráadásul nem kortárs íróról van szó, a megítélés csakis történetileg lehetséges. Ez az aforizma műfaji meghatározásának egy a szövegtípus meghatározásán túlmutató, de abban megfogalmazódó kérdése: ti. az "örök" illetve a korhoz/helyhez kötött "általános" kijelentés szükségszerű különválasztása.

3. Az aforizma és a történetiség - kérdéssel párhuzamosan vetődik fel az aforizma és szubjektivitás kérdéskör is. Az aforizmát létrehozó feltételezett olvasói ellenvélemény ugyanis nyilvánvalóan szükségszerűen szubjektív jellegű. Az aforizmának olyasmiről kell szólnia, amiről az olvasónak van egyéni, illetve egyéninek tekintett véleménye. Miről van az olvasónak véleménye? Nyilvánvalóan egyfelől általánosan az embert érintő kérdésekről, másfelől egy-egy korban, illetve egy-egy környezetben bizonyos rengetegszer tárgyalt, érintett kérdésekről. Éppen ezért az "igazi" aforizmák tematikáját mindig az ember, az emberi lét, életmód, karakter kérdései alkotják. Ami pedig ezektől eltér, az csak igen szűk és nagyon pontosan meghatározandó közegben lehet aforizma tárgya. Szövegtipológiai szempontból megkockáztatható egy olyan alapállás is, hogy a nem az "embert" érintő, de az adott történelmi-társadalmi közegben olvasói ellenvéleményen alapuló mondatok se legyenek aforizmák; ezek további meggondolás tárgyát képezhetik. Más, hasonló jelenségekkel együtt szemlélve alkothatják pl. az un. bon mot kategóriáját. Mindenestre izgalmas kérdés marad, hogy mi tartozik az "embert" érintő kérdések sorába. Végezetül eszerint el kell fogadnunk, hogy a következőes pragmatikai kritériumhoz a tematika is hozzátartozik, vagyis: a vizsgált szövegtípus és ezzel párhuzamosan a műfajtípus meghatározásának a szö-

veg konkrét témája is integráns része.

4. Ha továbbá a feltételezendő olvasói ellenvéleményt az aforizma alkotóelemének tartjuk, akkor az aforizma sokat emlegetett irónikus, szatírikus, kritikus, polemikus stb. jellege, amit hagyományosan vagy formai jellemzőként említenek vagy esetenként a korral, illetve az írói alkotó egyéniséggel magyaráznak, egyúttal a szövegtípus, illetve ezzel párhuzamosan a műfaj típus definíciójának része lesz. /L. ehhez Meleuc írását is./

Íly módon végeredményben ismét kétféle aforizmáról beszélhetünk. Egyfelől olyanokról, amelyekben az olvasó ellenvéleménye nyelviileg expliciten benne foglaltatik. Ilyenek az olvasói véleményt tagadólag idéző szerkezetek; ezeknek az aforizma mint szöveg-, illetve műfaj típus kialakulásában, egyfajta aforizma-kompetencia létrejöttében, ha szabad ezt a szakkifejezést naívan használni, rendkívül fontos szerepük van. Másfelől olyanokról, amelyeknél az olvasó ellenvéleményét az aforizmát konstituáló pragmatikus preszuppozíciónak tekintjük. A "pragmatikus" megjelölés arra vonatkozik, hogy az aforizmát konstituáló előfeltevést a mindenkori elhangzás körülményei tekintetbe veendő a tematika is.

Igy végsősoron olyan meghatározó kritériumot fogadtunk el, amely a szövegtípus leírását és a szövegtípus mindenkori szubjektív olvasói értelmezését összemossa. Ezenkívül a leírás pragmatikus kiterjesztésével természetesen meglehetősen általánosan is közelítettünk az aforizmához. A használt megkülönböztető kritériumok /az aforizma mint generalizáló kijelentés, nem generalizáló kijelentéseknél az átértékelődés lehetősége, preszupponált olvasói ellenvélemény/ felhasználásával mindenestre lehetőség nyílik a lichtenbergi mondások egyfajta tipizálására, amely alkalmas segítség lehet egyes jellegzetes műfaj típusok /pl. aforizma, reflexió, fragmentum/ leírás-

sára. Szükségesnek látszik emellett a bemutatott modell alkalmazhatóságát kipróbálni az egyes aforizma-típusok további jellemzésére is. Ha ezzel a modellel vagy munkahipotézissel sikerül a témában előbbre jutni, akkor jogosultságát is igazoltuk.

Irodalom

- Friderici, Hans 1978: Lichtenbergs Werke in einem Band, ed. H. Friderici. Berlin-Weimar.
- Hoppe-Beugel, G. / Hauser-Suida, 1972: Die Vergangenheitstempora in der deutschen geschriebenen Sprache der Gegenwart. München.
- Kanyó Z. 1981: Sprichwörter - Analyse einer einfachen Form. Ein Beitrag zur generativen Poetik. Budapest.
- Mautner, Franz H. 1968: Lichtenberg. Geschichte seines Geistes. Berlin.
- Meleuc, S. 1969: Structure de la maxime. Langage 13: 69-99. /németül: Ihwe, J. ed.: Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven. Frankfurt 1972. Bd. III.: 276-321./
- Müller, Jost A. 1967: Formprinzipien des Aphoristischen. /Eine Untersuchung der Aphoristik G. Ch. Lichtenbergs/ Zürich.
- Neumann, G. 1976: Der Aphorismus. Zur Geschichte, zu den Formen und Möglichkeiten einer literarischen Gattung./ed. Gerhard Heumann/. Darmstadt.
- Neumann, G. 1979: Ideenparadiese: Untersuchungen zur Aphoristik bei Lichtenberg, Friedrich Schlegel, Novalis und Goethe. München.
- Requadt, P. 1964: Lichtenberg. Stuttgart.
- Stephenson, R. H. 1980: On the Widespread Use of an Inappropriate and Restrictive Model of the Literary Aphorism. The Modern Language Review 75: 1-17.

Trachsler, R. 1956: Lichtenbergs Aphorismen. Zürich.

Wilpert, G. von. 1959: Sachwörterbuch der Literatur.
Stuttgart.

Wilzbold, R. 1969: Über Lichtenbergs Kurzformen.

Bindschedler, M. / Zinsli, P. /ed./,
Geschichte, Deutung, Kritik. Literatur-
wissenschaftliche Beiträge dargebracht
zum 65. Geburtstag Werner Kohlschmidts.
Bern. 109-133.